

Från mynt till pynt

Hängen på vikingatida bysantinska och anglosaxiska mynt

B-uppsats i arkeologi
Stockholms universitet, VT 2002
Eva Eriksson
Handledare: Kenneth Jonsson
Biträdande handledare: Anders Carlsson

128

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	1
Syfte och frågeställningar	1
Källmaterial	1
Metod och avgränsning	2
Tidigare forskning	2
Källkritik	2
HISTORISK BAKGRUND	2
SAKFORSKNING	3
Förslag till hängens typologi	3
Fyndkontext	4
ANALYS	5
Metall	5
Bildsymbolik	5
Bäraren och betraktaren	6
Förstå depå	6
Genusperspektiv	7
Förändring	7
SLUTSATS	7
SAMMANFATTNING	8
KATALOG ÖVER KÄLLMATERIALET	9

Abstract: Some Byzantine and Anglo-Saxon coins from the Viking Age were transformed into pendants. The essay disusses the reasons why this phenomenon occured. A typology is also presented.

Omslagsbilden visar tre mynt med hängen. Dessa hängen får här representera huvudindelningen av de föreslagna formtyperna: från vänster typ 1, 2 och 3. Inventarienummer SHM/KMK (med samma turordning): Bysantinskt mynt KMK 101269, anglosaxiskt mynt SHM 17747, anglosaxiskt mynt SHM 19577.

INLEDNING

Hängen på vikingatida bysantinska och anglosaxiska mynt ska i denna uppsats studeras närmare.

De flesta föremålen i myntkategorin är påträffade på Gotland, där antalet silverskatter eller ädelmetalldepåer från vikingatid uppgår till ca 700 (Östergren 1989:11). Inom forskningen är meningarna delade angående varför så mycket silver blivit kvar i jorden. Den frågan skall inte undersökas närmare här, men några ord om de olika tankebanorna är på sin plats. Synen på det hängeförsedda myntet, när det ingår i en silverskatt, är intressant. Ekonomisk eller symbolisk betydelse? Låt oss återkomma till ovanstående resonemang lite längre fram.

Gravfynden utgör även de en viktig samling när artefakterna skall förstås. Den symboliska laddningen har varit förutsättningen för placeringen i graven. Tankar har framförts om sambandet mellan ritualerna vid begravning respektive depånedläggelse (Zachrisson 1998:37).

I det vikingatida nordiska samhället uppbar utländska mynt inget *penningvärde*. Denna funktion hörde Väst- och Mellaneuropa till, dvs de myntproducerande regionerna. Nordens befolkning betraktadepräglat silver som en metallbit vars *vikt* och legering avgjorde värdet (Malmer B 1968:12-13; Zachrisson 1998:29). I Sverige präglades mynt endast under perioden 995-1030/5 (Burenhult 1999:419).

Mynten är till övervägande del präglade i silver. Ett vanligt epitet för vikingatiden är just *silveråldern*. Under folkvandringstid, 400-550 e Kr, förekom framförallt ädelmetallen guld. Anledningen till ett så markant råvaruskifte anses vara politiska. Den arabiska expansionen skar av möjligheterna att ta del av de asiatiska guldfyndigheterna på 700-talet (Lagerqvist & Nathorst-Böös 1981:35). Torun Zachrisson framför följande intressant tankegång att silvret skulle vara ett substitut för guldet både mentalt och reellt (Zachrisson 1998:29).

Bilden eller motivets symbolik kan även den starkt vägas in i förekomsten av mynthanngen. Kristendomen legitimerades och upphöjdes till statsreligion i Romarriket i början av 300-talet. Kristna symboler slog helt ut tidigare bildvärld. Den bysantinska myntningen är en direkt arvtagare till antikens romerska. Tydliga influenser från denna kultur visar sig även i västeuropeisk mynttillverkning (Lagerqvist & Nathorst-Böös 1981:30-31).

Syfte och frågeställningar

Syftet är att dels försöka förstå förekomsten av mynt med hänge i sin samtid, dels att föreslå och presentera en typologisk gruppering av de hängen som ingår i uppsatsens källmaterial.

Varför bar man mynt? Denna frågeställning är central. De olika perspektiven berördes flyktigt i inledningen. Korsmotivet kan ha haft en betydelsefull dragningskraft. Mot detta finns de arabiska bildlösa mynten med hänge. Här måste en diskussion gå in på förkristna sakrala föreställningar, såsom "de magiska tecknen". Om motivet stod i centrum, för vem exponerades det? Enligt Kenneth Jonsson har man inom den numismatiska forskningen diskuterat betraktarens kontra bärarens betydelse (muntligt feb 2002).

Varför ingår mynt med hängen i depåfynd? I en inledande fas tas myntet ur cirkulation vid steget för hängetillverkning. Återigen bland sina gelikar i depåfyndet kan förekomsten betraktas ur två synvinklar. Med ett ekonomiskt perspektiv har det bearbetade myntet återgått till metallvärde. Ses deponeringen som offer kan detta perspektiv diskuteras vidare. Under rubriken "Förstå depå" går jag in på detta resonemang.

Varför slutade man att bära mynt? Frågeställningen skall belysas kort då huvudsyftet inte ligger i denna problematik.

Källmaterial

År 1989 utkom *Byzantine Coins found in Sweden*, författad av Inger Hammarberg, Brita Malmer och Torun Zachrisson. Där presenterades samtliga svenska fynd, inalles 703 mynt. Av dessa är 27 stycken försedda med ett hänge (inklusive två imitationer). Mynt nr 382 är det enda med två hängen fastnitade i vertikal linje. Det härrör från en kedja. Vidare har ytterligare ett bysantinsk mynt med hänge hittats sedan 1989. Det ingick i ett depåfynd påträffat i Lilla Klintegårde, Väskinde sn Gotland (KMK 102449).

Den andra gruppen som ingår i denna studie består av 51 anglosaxiska mynt. Flertalet är länkade i kedjor. Två av kedjorna är publicerade i *Wikingerzeitliche depotfunde aus Sudschweden* av Birgitta Hårdh (1976). Den tredje kedjan är fotograferad på ATA. Tre svenska

myntfynd från 1933 tillhör numera en brittisk samling i Oxford och är publicerade i *Anglo-Saxon Pennies*, av J.D.A. Thompson (1967). Övriga anglosaxiska mynt med hängen är fotograferade av Kenneth Jonsson, Numismatiska Forskningsgruppen. Myntens fysiska placering är Kungliga Myntkabinettet (KMK) eller Statens Historiska Museum (SHM).

Metod och avgränsning

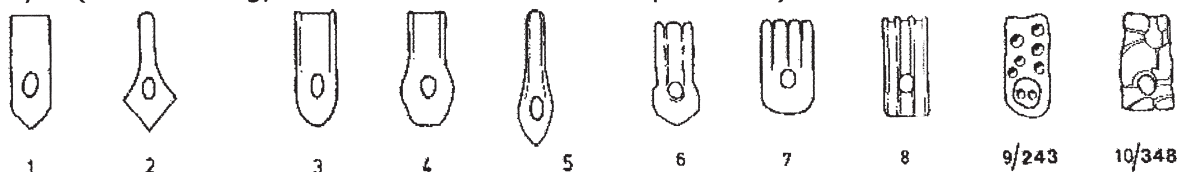
Genom att prova olika infallsvinklar på vikingatida mentalitet och det arkeologiska materialet försöker jag förstå artefakten och bäraren i ett sammanhang.

Bearbetningen har varit inriktad på studier av hängenas utformning och placering. Metoden har bestått i en typologisk gruppering.

Avgränsningen är myntens geografiska ursprung och kronologiska samtidighet. Bysantinska och anglosaxiska mynt med endast hål ingår ej i uppsatsens källmaterial.

Tidigare forskning

Det är främst Brita Malmer som närmast sig hängets utformning på mynt. Brita Malmer har identifierat samt avbildat dessa modeller av hängen. Gäller de svenska fynden av bysantinska mynt (Hammarberg, Malmer & Zachrisson 1989:plate 37b).

När Kristina Lamm skriver om Helgös rikliga verkstadsfynd och råvarutillgång (i Holmqvist 1969:120) diskuterar hon hålförsedda romerska guldmynt. Lamm verkar förutsätta att mynten *burits* av män för att beskyddas av en man (kejsaren) och hans mäktiga rykte. Mot detta frågar hon sig om metallvärdet möjligen spelat huvudrollen i exponeringen.

Kenneth Jonsson visar på ett flertal tänkbara och parallella funktioner för vikingatidens mynt i Nordens samhälle (gäller även folkvandringstidens guldmynt). Han nämner *värdeämätare*, *råvarumaterial*, *smycke* och slutligen *religiös symbol* (i Burenhult 1999:418).

Källkritik

Hängen förekommer även inom andra myntgrupper, t ex de orientaliska. Inflödet av dessa till Norden ligger i tid något före de bysantinska och anglosaxiska. Perioden 910-930 uppvisar den kraftigaste tillströmmningen (Malmer B 1968:9). Om vi utgår från att hängedelen tillverkats och fästs på mynten i fyndortens omnejd skulle även de arabiska mynten i fråga ge viktiga och intressanta bidrag till hängens typologi.

Materialet är begränsat och detta inverkar på slutsatserna.

HISTORISK BAKGRUND

Vikingatiden dateras vanligen till 800-1050 e Kr (Burenhult 1999:346).

Bysantinska riket utvecklades ur den östra delen av antikens romerska. Politiskt försvagat av interna maktstrider delades Romarriket år 395. Åtgärden stärkte administrationen i öst medan västromerska imperiet störtade samman mot slutet av 400-talet (McKay, Hill, Buckler & Ebrey 2000:173ff). De flesta bysantinska mynt som hittat fram till nordligare breddgrader präglades för kejsare i den makedoniska dynastin. Dessa satt vid makten 876-1056. Bröderna Basileios II och Konstantin VIII 976-1025, representerar 59% av fyndmaterialet (Malmer B 1968:29). Vikingarnas verksamhet i österled kan inte främst karaktäriseras som plundringsfärder. Framförallt från Gotland tros österledernas vikingar ha utgått. Topografiska och politiska förhållanden präglar uppfattningen om bytesverksamhet med inslag av tributer för att erhålla fri lejd (Malmer B 1968:8, Burenhult 1999:381). Det verkar som om vikingatiden öppnade skandinavernas geografiska vyer. 700-talet uppvisar bytesaffärer i framförallt de baltiska områdena och Finland (Callmer 1980:210).

På de brittiska öarna låg den politiska makten utspridd över ett flertal mindre kungadömen. 871-1066 benämns regenterna som den wessexska och den danska dynastin. De mynt vi kallar anglosaxiska och som hittats i Sverige, präglades främst för Ethelred II 978-1016 samt Knut 1016-1035 (Malmer B 1968:93-94; Burenhult 1999:348). Myntning förekom på ett flertal

orter. Under tidigt 970-tal genomfördes en reform som kortfattat innebar regelbundna myntinväxlingar. Vart sjätte år övergick man till en ny mynttyp (Lagerqvist & Nathorst-Böös 1981:57 ; Malmer B 1968:100-101). Inom den numismatiska forskningen har de olika typerna benämningar som t ex "Small Cross", "Crux", "Long Cross". Utgångspunkten för detta är, i de flesta fallen, motiven på myntens framsida.

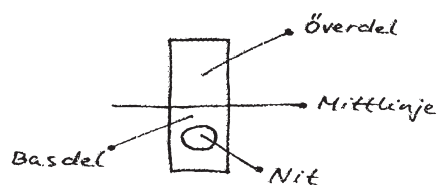
Inflödet av anglosaxiska mynt till det svenska området påverkades i hög grad av aktiviteterna från danska och norska vikingar. God tillgång på silver och politisk försvagning bidrog till framgångrika plundringar för nordmännen. På 990-talet dyker fenomenet danagälder upp. Det var ett anglosaxiskt försök att köpa sig fri från överfall. Utbetalningar mot erhållandet av försvar verkar även ha förekommit (Malmer B 1968:8ff; Burenhult 1999:348).

SAKFORSKNING

Objektiv konstaterbar likhet och olikhet är centrala riktlinjer för sakforskning. Dessutom bör *väsentliga likheter* eftersträvas att upptäcka. Nästa steg blir arrangerandet av undergrupper (klass, grupp/variant, undergrupp). *"Det finns bara ett enda godtagbart sätt att avgränsa en typ, och det är att formulera en logiskt korrekt verbal definition"* (Malmer M P 1963:16). I denna precisering skall hänsyn bara tas till de *väsentliga* likheterna vid gränsdragningen för en typ. Först därefter kan andra sorters likheter eftersökas, exempelvis tid och miljö (Malmer M P 1963:20).

Förslag till hängens typologi

Inledningvis en terminologi för hängedelen:

Huvudindelning: Siffran anger typ av kontur.

Typ 1: Bas- och överdel har *raka* vertikala samt horisontella kanter .

Typ 2: Basdelen har *svängda* vertikala och horisontella kanter.

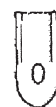
Typ 3: Basdelen är *spetsig*.

Undergrupper. Bokstaven anger typ av ornamentik.

Brita Malmers teckningar visar på de lister och fåror som framförallt dekorerar hängena (Hammarberg, Malmer & Zachrisson 1989:plate 37b).

B: Ornamentik överdel: *två* vertikala lister på vardera kanten . B=

C: Ornamentik överdel: *tre* vertikala lister fördelade över ytan.

D: Ornamentik bas- och överdel: *fyra* vertikala lister fördelade över ytan. D=

E: Ornamentik överdel: *en vertikal fåra* mitt på ytan.

F: Ornamentik överdel: *två* vertikala fåror fördelade över ytan. F=

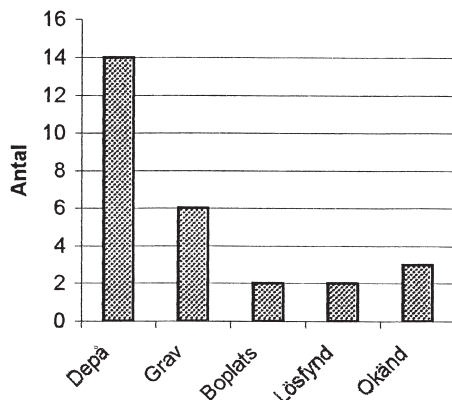
G: Ornamentik överdel: *tre* vertikala fåror fördelade över ytan.

H: Ornamentik överdel: *runda gropar* fördelade över ytan. H=

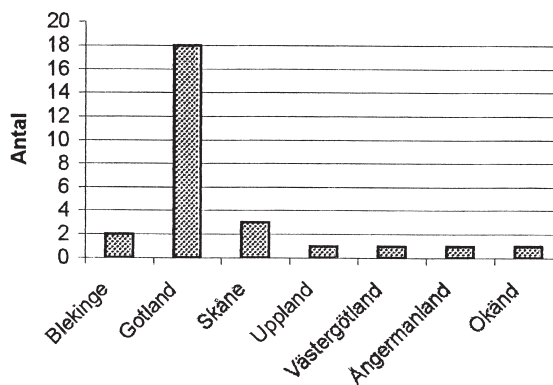

Fyndkontext

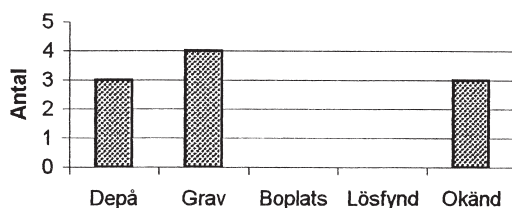
Bysantinska mynt med hänge

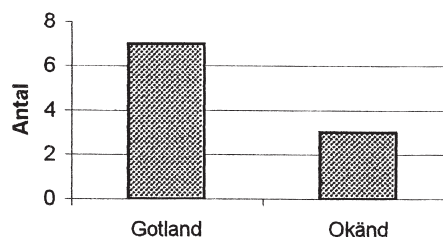
Bysantinska mynts fyndort per landskap

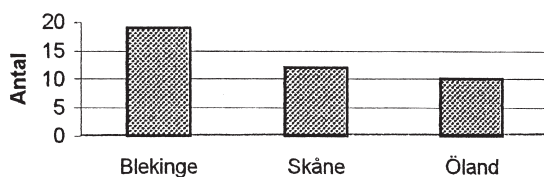
Anglosaxiska mynt med hänge

Anglosaxiska mynts fyndort per landskap

Anglosaxiska mynt i kedjor

Samtliga kedjor är depåfynd.

Stapeldiagrammen bekräftar de gotländska depåernas dominans i främst den bysantinska gruppen. Gotlänningarnas orientering, både fysiskt och mentalt, mot öst och det baltiska området kan ha haft en avgörande betydelse för detta faktum. (Thunmark-Nylén 1995:166). I sydsandinaviska och öländska depåer ingår de anglosaxiska mynten med hänge.

Mynt med hänge i gravsammanhang är betydligt färre till antalet än i depåer. Inte mer än ett är funnet per grav i fråga. Fyra av de bysantinska mynten med hänge tillhörde konstaterade kvinnogravar (övriga två har okänt genus). Intressant är den geografiska spridningen; Björkö/Birka: 1, Gotland: 1, Västergötland: 1, Ångermanland: 1. Den sistnämnda graven tillhörde en väl bemedlad kvinna (Hammarberg, Malmer & Zachrisson 1989:159). Fyra anglosaxiska mynt med hänge är även de hittade i varsin kvinnograv på Gotland. Gravarna är placerade inom tidiga kyrkogårdar. Lena Thunmark-Nylén konstaterar att vikingatidens och tidigmedeltida kristna kvinnor gravlades i sin dräkt och sina personliga smycken. I gravarna

medföljde däremot inga gåvor inför någon "sista resa". Mynt med hänge förekommer även i lettiska gravar på tidiga kyrkogårdar från vikingatid (Thunmark-Nylén 1995:162-166).

ANALYS

Varför bar man mynt? Ledtrådar till möjliga svar kan stå att finna i de förhistoriska värderingarna som berör myntets sfär där ädelmetallen och det präglade motivet ingår. Ädelmetallen och korset, den centrala symbolen för "tron i tiden", bildade ett kraftfullt par.

Den kristna missionen i Nordeuropa hade föregåtts av en infiltreringsfas påbörjad före vikingatid. Nordens kristnande skall snarast betraktas som en utdragen process med omvändelse på skilda nivåer, från den enskildes mottagande av dopet till att det rättsliga samhället formade sina normer efter kristen sed (Hellström 1996:163f). Men vikingatidens kristenhet låg inte i inre personlig frälsning utan i en "delaktighet i mässans gudomliga mysterier" (Hellström 1996:168-169).

Hängenas varierade utformning antyder individuell särprägel snarare än likriktning. Gårdens smed kan ha ägnat sig åt denna syssla. Men förutsättningarna för tillverkningen torde vara fler än kunskapen om hur man bearbetade ädelmetall. Små hängen fastsattes med hjälp av ännu mindre nitar på ett icke alltför stort mynt. Helt klart bör hantverkaren, oavsett kön och ålder, ha varit utrustad med god syn och dito finmotorik.

Metall

Guldets högre rang som ädelmetall finner man i både historiskt och arkeologiskt källmaterial. Det är guldets skalden diktade om i sagan och det är guldets som nämns vid namn på runstenen. Silver å sin sida framhävs ytterst sällan. Sex runstenar innehåller orden *giald taka* – *taga gäld* (U194, U241, U344, U614, Sö166, Vg 119). Enligt Torun Zachrisson kan en möjlig association till silvermetallen läggas i detta begrepp. Inom den postprocessuella arkeologin vill forskningen lägga emphasis på denna mentalitet och dess fortlevnad från yngre romersk järnålder och in i vikingatid (Zachrisson 1998:29-30; Cassel 1998:60-62).

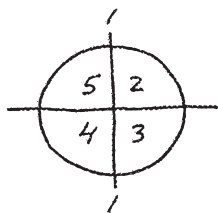
Silver har inte heller en självklar plats i graven. Över tid kan spår av liknande folktro skönjas. Anden förblir osalig så länge silver medföljer den dödes lekamen (Zachrisson 1998:40). När så ändå uppenbarligen är fallen vad gäller mynt med hänge, kan möjligen den sakrala föreställningen ha förskjutits på motivet. Metallen fick stå tillbaka för bildens symbolvärde.

I begreppet silveråldern ligger en antydning om riklig tillgång. Möjligheten att samla, bearbeta eller offra silver kan ha varit spridd till samhällets bredare lager. Under yngre vikingatid framhävs återigen guldets statusvärde. Var det fråga om en motreaktion från kretsar med behov av att upprätthålla även sitt eget sociala värde? (Zachrisson 1998:90).

Bildsymbolik

Åtsidan på de bysantinska mynten avbildar *kors och regent* tillsammans samt en omskrift. Frånsidan däremot består endast av horisontella texttrader. Det som skiljer bildkompositionerna åt hos de bysantinska respektive västeuropeiska mynten är framförallt uppdelningen av motivet. På de senare förekommer regentens bild på åtsidan och korset på frånsidan. Korsets fyra "armar" innehade även en funktion som delningslinjer. På myntverket kunde dela myntet i fyra lika delar (muntligt Kenneth Jonsson, april 2002).

Illustrationen skall åskådliggöra fördelningen av hängenas placering utifrån åt- respektive frånsidans motiv. Den övervägande delen av alla mynt, bysantinska och anglosaxiska har sitt hänge placerat vid siffran 1. Detta baserar jag på de bysantinska åtsidorna och de anglosaxiska frånsidorna. Med andra ord den sida som avbildar korset.

Bäraren och betraktaren

Som föregående genomgång av placering utifrån motiv visar, kan i grupp 1 två konkreta synvinklar sägas vara gällande. De bysantinska mynten här till höger får illustrera A: bärarens mynt med hänge, B: mynt med hänge för betraktaren. När motivet så att säga exponerades "upp och ner" har det framförallt varit en relation mellan amuletten och dess bärare. I Svenska Akademiens ordlista (1973:11) står ordet amulett för ett "magiskt skyddsföremål". Motivet är fysiskt riktat så att bäraren delvis kan tillgodogöra sig fördelar genom synintryck. Exempel B behöver inte uteslutas från den beskrivna funktionen. Dock kan bäraren uttryckligt ha velat visa sin omgivning, betraktaren, ett personligt steg i mottagandet av den kristna tron. Visserligen är det allmänt vedertaget inom den kyrkohistoriska forskningen att kristnandet i Norden mer låg på det rituellt-liturgiska planet, framför en inre omvändelse och frälsning (Hellström 1996:168). Möjligen är det istället en fråga om social status. Nya kulturella influenser anammades snabbast av de kretsar som tidigast exponerades för dessa. En sådan krets bestod av det samhällsledande skiktet (Thunmark-Nylen 1995:164).

Förstå depå

Arkeologer och numismatiker, forskar utifrån olika tolkningsperspektiv. Ett fenomen som deponerat silver i större mängder tolkas följdriktigt som frukten av olika företeelser. Kopplat till placeringen under markytan är även frågorna kring kvarliggandet. Problematiken är väl representerad inom både arkeologisk och numismatisk forskning. Den berör i hög grad uppsatsens källmaterial.

Antalet depåer per gotländsk gårdsenhet har föreslagits vara 3-6. De allra flesta innehöll en mindre mängd mynt, storleksordningen 10-100 stycken och övervägande delen deponerades på 900- och 1000-tal. Silverskatterna som fram till idag är funna, skulle alltså utgöra en liten del av vad som under vikingatid grävdes ned (Carlsson 1983:34-36).

Skatterna på Gotland innehåller i genomsnitt 365 mynt, vilket kan jämföras med att medianskatten innehåller 108 mynt (uppgifter från Numismatiska Forskningsgruppens databas).

Med ett ekonomiskt synsätt betraktas ädelmetallen (däribland det myntade silvret) som medel i handelstransaktioner präglade främst av internationella kontakter, men en lokalt orienterad marknad utesluts inte. Deponerat silver anses vara placerat under jord för säkerhets skull, en "skatt" som skulle skyddas från fiendeangrepp och så småningom plockas upp igen för att åter användas i affärssammanhang (Östergren 1989:28-31; Cassel 1998:60-61). Åke Hyenstrand framför en variant där yttre fiender ersätts med tidig form av centralmakt. Ett sjunkande silvervärde påskyndade inte upptagandet och en återanvändning (i Östergren 1989:30-31).

Silverskatterna på Gotland har genom skattfyndsprojektet vid RAGU prövats som boplotsindikationer. Majvor Östergren fastslår i sin avhandling att ett samband existerar (Östergren 1989:11). Platsen för deponeringarna har i stor utsträckningen varit under boningshusets golv (Östergren 1989:23-24).

En alternativ tolkning till förekomst och kvarliggande är brudpris. Själva innehavandet av en silverskatt var liktydigt med hög prestige. Om silvrets viktigaste betydelse låg i prestigesymbolens, var placeringen på gården en del i detta. Om brudens föräldrar, mottagare av silvret, nödgades använda det för att införskaffa livsmedel sjönk deras sociala anseende (Burström 1993:33-37).

Lena Thunmark-Nylen indelar vikingatiden i två ideologiska halvor. Den hedniska perioden föregår den kristna. Deponeringarna av ädelmetall från hedna-tiden betraktar hon som för evigt jordevigda för att berika ägaren efter döden. Kristen deponering representerade en tillfälligt undanstoppad förmögenhet. Det problematiska kvarliggandet vill Thunmark-Nylen lösa med orsaker som glömska i samband med ägarens död (i Östergren 1989:31). Till den senare tolkningen sällar sig som sagt fler från forskarkåren.

Forskare med ett ideologiskt synsätt betonar idén bakom en arkeologisk förekomst. Profana värdepåer ses snarast som rituella offernedläggelser. Torun Zachrisson framhåller dock den stora svårigheten i att komma åt den initiala meningen med deponeringarna. Har de varit slutgiltiga eller tillfälliga? Ett strömynt på en boplatz kan ju ha uppburit ett stort värde för en enstaka person (Zachrisson 1998:38-39). Kerstin Cassel formulerar sin inställning till problematiken på följande sätt, ".....att väga samman depåernas fyndkontext med deras relation till andra samtida företeelser och utifrån detta göra en bedömning om nedläggningens ursprungliga innebörd" (Cassel 1998:61).

Genusperspektiv

Var bäraren en man eller kvinna? Eller bars dessa mynt av båda könen? Var viss ålder en, av kan hända flera, förutsättningar för detta fenomen?

I nutidens nordiska samhälle har de flesta av oss en ganska klar föreställning om vilka smycken som bör bäras av kvinnor respektive män för att de skall anses kulturellt korrekta.

Som jag tidigare varit inne på är mynt med hänge små objekt och bör rimligen ha varit ett finmotoriskt krävande handarbete. Varför inte föreställa oss yngre kvinnor, eller dito män för den delen, bakom dessa artefakter?! Kanske den unge mannen tillverkade en morgongåva till sin blivande hustru. Mitt huvudargument för en ung hantverkare är de medianvärden jag fått fram dels på nitens diameter, dels på själva hängets småskalighet. Utgångspunkten i hängenas fall har varit överdelens övre horisontella kant. Bysantinska mynt: Nitarnas diameter= 2mm. Hängenas bredd= 3mm. Anglosaxiska mynt: Nitarnas diameter= 2mm. Hängenas bredd= 2mm. Tekniken har bestått i att förse mynten i fråga med ett litet hål i kanten och placera hängedelens bassidor över denna lilla öppning. En nit har därefter trätts genom och hamrats ut över hängebasen för att fixera densamma.

Gravsammanhangen ger svaret på de inledande frågorna. Kvinnor har burit en berlock med korsmotiv, myntet med hänge. Råvaran togs från existerande myntstock. Med tanke på den rika kvinnograven i Ångermanland (Hammarberg, Malmer, Zachrisson 1989:159), har troligen social status haft större betydelse än ålder i fråga om förutsättning för innehav. Män behöver inte uteslutas som bärare. På de tidiga kyrkogårdarna gravlades kvinnor på den norra och män på den södra delen. Under medeltiden växte en sakral föreställning fram om en syndig nordsida. Därefter begravdes båda könen på kyrkogårdens södra del. Genom århundraden av omgrävningar har de tidiga mansgravarna gått förlorade. Först i modern tid utnyttjades återigen hela kyrkogården och nutiden har därigenom berikats med ovärderliga arkeologiska kunskaper om vikingatida kvinnogravar (Thunmark-Nylén 1995:162-163).

Förändring

Fenomenet depå upphör på svenska fastlandet under 1070-talet. Marknadens aktörer blev färre, den myntorienterade handeln gick genom en minskad grupp köpmän (Jonsson 1986:12). Därav skulle deponeraren förlora möjligheten att gräva ner artefakter som inte längre flödade in i samhället. Som jag tidigare framhållit är mynt med hänge och ädelmetalldepåer aktuella i en samtid. De förlorar även sin symboliska kraft i en samtid. Mentaliteten i det vikingatida samhället förändras över tid och så även den religiösa föreställningsvärlden. Om silverdepåerna ses främst som rituella kan den talrika förekomsten i en brytningstid mellan hednatro och kristen tro förklaras som en motreaktion och ett försök att motverka förändring (Cassel 1998:182-187).

SLUTSATS

Låt oss börja med några ord om typologin. Hängen på mynt uppvisar en stor spännvid av hantverkarskunskap och estetisk känsla. Jag skulle vilja påstå att amatörer på en bred skala hanterat hängetillverkningen. Vid en jämförelse mellan mynt med hänge och berlockerna som medföljer i de gotländska kvinnogravarna framkommer en kvalitétsskillnad dem emellan som inte går att ignorera. Enligt min mening är berlockerna, med en i silver infattad bergskristall, prov på ett utsökt guldsmedsarbete.

Vikingatida mynt med hänge är ett fenomen som framförallt framträder i depåer och kvinnogravar. Den bysantinska gruppen förekommer i depåer på Gotland och i gravar på

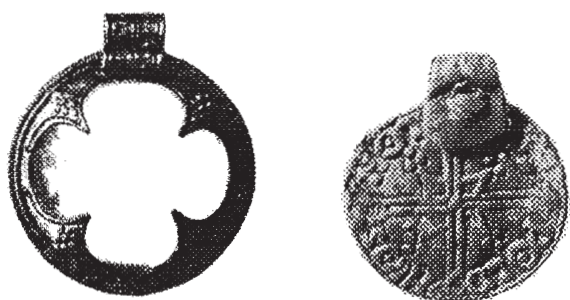
svenska fastlandet. De anglosaxiska mynten med hänge förekommer i depåer på svenska fastlandet och i gravar på Gotland.

Lämnade bäraren ifrån sig sitt smycke för att placera det i familjens "kassaskåp" i huset? Och för att dessutom glömma bort det eller gå och dö innan det skulle bäras igen?! Om kvinnorna skall betraktas som innehavarna av källmaterialet kan de även ha stått bakom deponeringarna. Ägaren till, och aktören bakom, en rituellt nedläggelse kanske var gårdens husfru. Ädelmetallen var i stor utsträckning riktad mot kvinnan i form av morgongåva och hemgift (Zachrisson 1998:13). Övriga gårdsinvånares vetskap om placeringen var inte liktydig med en risk. Rituella handlingar stod för bindande av skatten till ägaren/deponeraren och därmed mentalt helt utom räckhåll för andra (Zachrisson 1998:46).

Ädelmetallen var omgärdad av många sakrala föreställningar. Möjligen var dessa i majoritet framför en samhällsfunktion som betalningsmedel. Depån som privat offernedläggelse ger mynt med hänge en given roll i det sammanhanget. Jag föreslår att depåer där dessa mynt ingick skall ses som offerdepåer. Forskare har ifrågasatt tolkningen av silver som egentlig rikedom i det vikingatida nordiska samhället (Östergren 1989:31).

Berlocker av bergskristall kopplas ihop med det kristna dopet (Thunmark-Nylén 1995:180).

Denna hypotes stärker identiteten för mynten med hänge som föremål omgärdade av en sakral föreställning.

SAMMANFATTNING

Källmaterialet består av mynt med hänge, tillverkade av mynt från det Bysantinska riket och England. De präglades under vikingatiden, 800-1050 e. Kr. Inflödet till Norden var kraftigast från 900-talets slut och avtog först mot 1000-talets mitt. I tid och rum sammanfaller förekomsten av mynt med hängen och silverdepåer, både på Gotland och svenska fastlandet. Kvinnliga gravar uppvisar även mynt med hänge.

Möjliga symboliska värderingar kan spåras i förhistoriska föreställningarna kring ädelmetall och korsmotivets symbolik. Kristnandet i Norden skall betraktas som en flerhundraårig process. Under vikingatid intensifierades missionen och de kristna ritualerna spreds till ett bredare samhällslager. Ädelmetallens sakrala position etablerades i förkristna tider. Tillsammans med korset utgjorde ädelmetallen en vikingatida syntes av hednatro och kristen tro.

Hänget applicerades inom det nordiska samhället. Den föreslagna typologin visar på ett spektrum av utföranden. Jag ställer mig tveksam till att dessa hängen skall ses som guldsmedsarbeten. God syn och finmotorik bör ha varit egenskaper där yngre hantverkare haft fördel. Medianvärden visar på att hängena och nitarna var i storleksordningen 2-3mm.

Med dagens kända fyndkontexter kan bäraren sägas ha varit en kvinna. Jag kan också se kvinnan som ägare och deponerare av de silverskatter där mynt med hänge har ingått.

KATALOG ÖVER KÄLLMATERIALET

TPQ	Mynt-Grupp	Fyndort	Socken	Landskap	Fyndår	Fyndtyp	Samling	Invrnr	Hängetyp
	Anglosax.	Stånga kyrka	Stånga	Gotland	1903	Grav	SHM	11948	1A
-	Anglosax.	Stånga kyrka	Stånga	Gotland	1903	Grav	SHM	11948	1B
-	Anglosax.	-	-	Sverige	1933	-	Oxford	-	1A
-	Anglosax.	-	-	Sverige	1933	-	Oxford	-	1A
-	Anglosax.	-	-	Sverige	1933	-	Oxford	-	1A
997	Anglosax.	Uddvide 5	Grötlingbo	Gotland	1963	Grav	SHM	27779	-
1046	Anglosax.	Havor 114B	Hablingbo	Gotland	1886	Grav	SHM	8064	1A
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1B
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1B
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1B
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1B
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1B
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1B
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1B
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1047	Anglosax.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1C
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	1A
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	2A
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	3A
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	3A
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	1B
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	2B
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	3A
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	1B
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	2A
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	2A
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	2A
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	2A
1050	Anglosax.	Södvik	Föra	Öland	1840	Depå	SHM	900	2A
1090	Anglosax.	Smiss	Lye	Gotland	1930	Depå	SHM	19577	1B
1107	Anglosax.	Hallsarve	När	Gotland	1942	Depå	SHM	23040	1C
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1E
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1E
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2E
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2B
1120	Anglosax.	Gannarve	Hall	Gotland	1924	Depå	SHM	17747	1B
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2F
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2F
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2E
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2E
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2E
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2E
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2E
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1A
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1A

1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1B
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1B
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1B
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1B
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2B
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1B
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1B
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1B
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1F
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	2E
1120	Anglosax.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	1E
-	Bys.	-	-	Gotland	-	-	Uppsala	3441	1A
-	Bys.	-	-	Gotland	-	-	SHM	-	2A
-	Bys.	-	-	Samling	-	-	SHM	855,2885, 26404	2A
-	Bys.	Lilla Klintegårde	Väskinde	Gotland	1990talet	Depå	KMK	102449	1A
830	Bys.	Djuped	Styrnäs	Ängermanland	1922	Grav	SHM	19926	1A
838	Bys.	Björkö	Adelsö	Uppland	1877	Grav	KMK	101752	1D
963	Bys.	Broa	Halla	Gotland	1933	Lösfynd	SHM	20517	2A
969	Bys.	Norrkvie	Grötlingbo	Gotland	1935	Boplats	SHM	21018	1B
977	Bys.	Löddeköpinge	Löddeköpinge	Skåne	1971	Boplats	LUHM	-	2A
977	Bys.	Ire	Hellvi	Gotland	1943	Grav	GF	10221	1A
977	Bys.	Slite kyrka	Slite	Gotland	1971	Grav	RAGU	-	2E
977	Bys.	Såntorp	Eggby	Västergötland	1966	Grav	SHM	630/68	1I
1036	Bys.	Stale	Rone	Gotland	1954	Depå	SHM	25384	1A
1047	Bys.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1A
1047	Bys.	Äspinge	Hurva	Skåne	1880	Depå	SHM	6620,23833	1A
1056	Bys.	Hallföse	Dalhem	Gotland	1884	Depå	SHM	7551,7669	1A
1059	Bys.	Botarve	Vate	Gotland	1943	Depå	SHM	23228	2A
1067	Bys.	Lilla Vasstade	Hablingbo	Gotland	1864	Depå	SHM	3273	2A
1079	Bys.	Österby	Ekeby	Gotland	1886	Depå	SHM	7790	1A
1086	Bys.	Stånga	Stånga	Gotland	1903	Grav	SHM	11948	3A
1089	Bys.	Domerarve	Oja	Gotland	1857	Depå	SHM	2350	2A
1092	Bys.	Mickels	När	Gotland	1889	Depå	SHM	8578	2A
1120	Bys.	Gannarve	Hall	Gotland	1924	Depå	SHM	17747	1B
1120	Bys.	Gannarve	Hall	Gotland	1924	Depå	SHM	17747	1B
1120	Bys.	Gannarve	Hall	Gotland	1924	Depå	SHM	17747	2C
1120	Bys.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1886	Depå	SHM	3491	3A
1120	Bys.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1886	Depå	SHM	3491	2A
1120	Bys.	Johannishus	Hjortsberga	Blekinge	1866	Depå	SHM	3491	3B

Referenser

Burenhult, Göran (red). 1999. *Arkeologi i Norden 2*. Stockholm.

Burström, Mats. 1993. Silver as Bridewealth An Interpretation of Viking Age Silver Hoards on Gotland, Sweden. *Current Swedish Archaeology*, Vol.1:33-37. Stockholm

Callmer, Johan. 1980. Numismatic and Archaeology: some problems of the Viking Period. *Fornvännen* 75:203-212.

Carlsson, Anders. 1983. *Djurhuvudformiga spännen och gotländsk vikingatid*. Stockholm Studies in Archaeology 5.

Cassel, Kerstin. 1998. *Från grav till gård. Romersk järnålder på Gotland*. Stockholm Studies in Archaeology 16.

Hammarberg, Inger, Malmer, Brita, Zachrisson, Torun. 1989. *Byzantine Coins found in Sweden*. Stockholm.

Hellström, Jan Arvid. 1996. *Vägar till Sveriges kristnande*. Stockholm.

Hårdh, Birgitta. 1976. *Wikingerzeitliche depotfunde aus Südschweden*. Lund.

Jonsson, Kenneth. 1986. *Viking-Age Hoards and late Anglo-Saxon Coins*. Stockholm.

Lagerqvist, Lars O & Nathorst-Böös, Ernst. 1981. *Mynt, sedlar och medaljer. Ur numismatikens historia*. Stockholm.

Lamm, Kristina. 1969. Svensk konstindustri för 1500 år sedan. *Helgö den gåtfulla ön* 111-147. Stockholm.

McKay, John P, Hill, Bennett D, Buckler, John & Ebrey, Patricia Buckkley. 2000. *A History of world societies*. Boston.

Malmer, Brita. 1968. *Mynt och människor. Vikingatidens silverskatter berättar*. Stockholm.

Malmer, Mats P. 1963. *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*. Lund.

Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 1984. Amulett, 11. Stockholm.

Thompson J. D. A. 1967. *Anglo-Saxon Pennies*. Sylloge of Coins of the British Isles. Oxford.

Thunmark-Nylén Lena. 1991. Churchyard finds from Gotland (11th-12th centuries). *Archaeology East and West of the Baltic* 161-193. Stockholm.

- 1995. *Die Wikingerzeit Gotlands I. Abbildungen Der Grabbfunde*. Stockholm.

Zachrisson, Torun. 1998. *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland*. Stockholm Studies in Archaeology 15.

Östergren, Majvor. 1989. *Mellan stengrund och stenhus. Gotlands vikingatida silverskatters samboplatzindikation*. Theses and Papers in Archaeology 2. Stockholm.

